

วิวัฒนาการสถาปัตยกรรมเจดีย์ ในสมัยสุโขทัย

นาย ประเสริฐ จันทน์หอม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2540

ISBN 974-637-614-4

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิวัฒนาการสถาปัตยกรรมเจดีย์ ในสมัยสุโขทัย

นาย ประเสริฐ จันทน์หอม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2540

ISBN 974-637-614-4

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE EVOLUTION OF CHEDI ARCHITECTURE IN SUKHOTHAI PERIOD

Mr. Prasert Chanhom

**สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture**

Department of Architecture

Graduate School

Chulalongkorn University

Academic Year 1997 .

ISBN 974-637-614-4

หัวข้อวิทยานิพนธ์ วิวัฒนาการสถาปัตยกรรมเจดีย์ ในสมัยสุโขทัย

โดย นาย ประเสริฐ จันทน์หอม

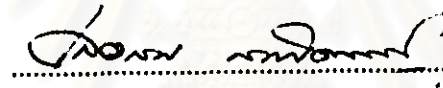
ภาควิชา สถาปัตยกรรมกรรม สาขาวิชา สถาปัตยกรรม

อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ ดร.สัญญา หมายมั่น

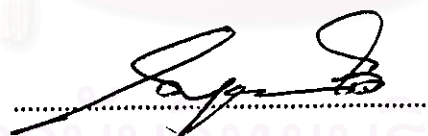
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

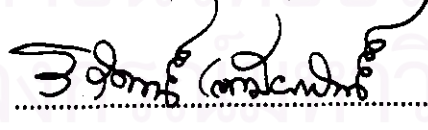

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ศุภวัฒน์ ชูติวงศ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ เลอสม สถาปิตานนท์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(อาจารย์ ดร.สัญญา หมายมั่น)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ไชแสง สุขะวัฒน์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เดมีย์พันธ์)

พิมพ์ต้นฉบับบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้(เพียงแผ่นเดียว)

ประเสริฐ จันทน์หอม: วิชาการสถาปัตยกรรมเจดีย์ ในสมัยสุโขทัย

(THE EVOLUTION OF CHEDI ARCHITECTURE IN SUKHOTHAI PERIOD)

อ.ที่ปรึกษา: อ.ดร.สัญญา หมายมั่น; 450 หน้า. ISBN 974-637-614-4

จากการศึกษาเรื่องวิชาการเจดีย์ประธานสมัยสุโขทัย พบว่ากระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และศาสนา มีผลกระทบต่อรูปแบบของเจดีย์ โดยเฉพาะกระแสแนวคิดของการเผยแพร่ศาสนาในแต่ละยุค และ หลักธรรมที่ชนชั้นปกครองมาเผยแพร่ในสังคมอันแสดงถึงความต้องการในเชิงศีลธรรมและคุณธรรมในแต่ละยุคสมัย ของสังคมชาวสุโขทัย มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบเจดีย์มาโดยตลอด

พระstupเจดีย์ประธานสมัยสุโขทัยถูกสร้างขึ้นอย่างมีแบบแผน และมีระบบการใช้สัญลักษณ์แทนความหมายร่วมกันแทบทุกองค์ บนพื้นฐานของระบบแนวความคิดจักรวาลวิทยาแบบพุทธ ส่วนใหญ่มีต้นกำเนิดแนวคิดมาจากคัมภีร์อรรถกถาที่แต่งในลังกาและพุกาม คัมภีร์เหล่านี้ถูกเรียบเรียงขึ้นใหม่ให้เห็นภาพภพภูมิและจักรวาลวิทยา ในทรรณะของชาวสุโขทัยใน "คัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง" ที่เรียบเรียงขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ไทย พระstupเจดีย์สมัยสุโขทัยเป็นภาพจำลองของจักรวาลวิทยาในทรรณะของชาวสุโขทัย ด้วยกลวิธีทางสถาปัตยกรรม ผ่านระเบียบแนวความคิด ระบบสัญลักษณ์และแบบแผนพิธีกรรม เพื่อปลูกจิตสำนึกผู้พบเห็นให้ระลึกถึงคำสอนหรือหลักธรรมที่เป็นรากฐานและเป็นที่ยอมรับของสังคม หลักธรรมเหล่านี้ถูกนำเสนอผ่านตำนาน, ความเชื่อ, ปาฏิหาริย์ ซึ่งรวมกันอยู่บนแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยา คติความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยาทั้งหลาย ได้ถูกสรุปให้เห็นเป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์อย่างย่ออยู่บนผนังและรูปปั้นของพระstupเจดีย์ประธาน พระstupเจดีย์ประธานอาจถูกเปรียบเทียบเป็นตัวแทนของพระพุทธองค์หรือสัญลักษณ์แทนศูนย์กลางจักรวาลในสมัยสุโขทัย เพราะมีพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าบรรจุอยู่ภายใน อาจกล่าวได้ว่า ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นองค์พุทธะและเห็นองค์เจดีย์ประธาน

แนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยานี้ เป็นพื้นฐานของระบบความคิดของพุทธศาสนา และเป็นแก่นความคิดของพระพุทธศาสนาในบริบทสังคมชาวสุโขทัยสมัยนั้น เพื่อต้องการแสดงถึงความเป็นอนัตตาของจักรวาล และสรรพสิ่ง โดยระบบกลไกของจักรวาลและสรรพสิ่งนั้น อยู่ภายใต้แก่นคำสอนเรื่องอนัตตาตามหลักธาตุ, อายุฉนะ, ปฏิจสงมุขบาท และฐานะอฐานะ เหล่านี้เป็นแก่นสำคัญในการอธิบายความหมายและความเป็นไปของจักรวาล ระบบจักรวาล และสรรพสิ่งในทุกแง่ทุกมุม

สถาปัตยกรรมศาสตร์
ภาควิชา
สถาปัตยกรรม
สาขาวิชา
2540
ปีการศึกษา

ลายมือชื่อนิสิต ประเสริฐ จันทน์หอม
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

** C735044 : MAJOR ARCHITECTURE
KEY WORD: EVOLUTION OF CHEDI IN SUKHOTHAİ

PRASERT CHANHOM: THE EVOLUTION OF CHEDI ARCHITECTURE IN SUKHOTHAİ PERIOD.
THESIS ADVISER: SANCHAI MAİMAN, Ph.D. 495 pp. ISBN 974-637-614-4

It is found from the study of "The Evolution of Chedi Architecture in Sukhothai Period" that the political change or society and religion play an affected role on the Chedi style. Especially the concept of the spread of Buddhism in each reign and the essence of Buddhism that the aristocrat had propagated to society. It exhibited the desire of moral code and morality of society.

Almost every principal Chedi in the Sukhothai period was built in accordance with traditions and the co-use of symbols that were based on the system of concept of Sukhothai Buddhist cosmology. All of the concepts were rooted in the Buddhist literatures that were written in Sri langka and Bukam (in the present Myanma). The entire Buddhist literatures were rewritten to show Buddhist cosmology within Sukhothai people's perspectives named "Tai bumikatha". King Lithai once again rewrote Tai bumikatha. So the principal chedis in Sukhothai period were used as a model of Buddhist cosmology in Sukhothai people's perspective. The cosmology was concluded though the concept of system of Buddhist cosmology symbolic and ritual traditions to build consciousness of wisdom so that people could recognize the Buddhist description and Dhamma which were the foundation of society in that time. Dhamma and the Buddhist essence was taught through legends, Beliefs and miracle stories. Their essence in abstract was transformed become the Buddhist cosmology, and the Buddhist cosmology transform become the symbolic system of Buddhist cosmology. This was used on the Sukhothai principle Chedi, By Sukhothai architectural techniques.

The Sukhothai principal Chedis may have been compared with the Buddha image or symbol of the center of the universe because the Buddha relic was kept inside the Chedis. It can be said "Whoever could see the Dhamma could also see the Buddha and the principal chedis". The concept of Buddhist cosmology was the foundation of thoughts and core concept reflected the important essence of Buddhist in that time. All of these essences can explain the meaning and the nature of the universe in every aspect.

ภาควิชา.....สถาปัตยกรรมศาสตร์
สาขาวิชา.....สถาปัตยกรรม
ปีการศึกษา.....2540

ลายมือชื่อนิสิต.....*ประเสริฐ ชันหอม*
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งของ อ.ดร.สัญญาชัย หมายมัน อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ซึ่งท่านได้ให้ข้อเสนอแนะและข้อคิดต่าง ๆ ในการวิจัยด้วยดีมาตลอด และขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุก ๆ ท่านผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ในหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศ. ไชยแสง ศุขะวิวัฒนะ อาจารย์ผู้ดูแลนิสิตในสาขาวิชาบรรณารักษณ์ไทยที่ให้คำแนะนำ สั่งสอนมาตลอดระยะเวลาในการศึกษา 4 ปี, ศ. ม.ร.ว. แนน้อย ศักดิ์ศรี, และ รศ. หุสดี ทิพทัส และขอขอบพระคุณทุนอุดหนุนการวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอกราบขอบพระคุณ ศ.ดร. สันติ เล็กสุขุม ที่ให้คำแนะนำสั่งสอนเรื่องเจดีย์สมัยสุโขทัยในวิชาศิลปะในประเทศไทย และนำชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุก ๆ ท่านผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาในหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง ที่ให้คำแนะนำ สั่งสอนมาตลอดระยะเวลาในการศึกษา หรือเมื่อหลังจบการศึกษาไปแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รศ. วิวัฒน์ เต็มพันธ์ุ, ผศ. ภิญโญ สุวรรณคีรี, และ อ. เอกพงศ์ จุลเสนีย์

ขอกราบขอบพระคุณชาวสุโขทัยทุกชนชั้นผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ในสมัยนั้น ได้สร้างสรรค์เรื่องราว และวิชาความรู้ไว้ให้ศึกษา และขอกราบขอบพระคุณผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงความรู้ และผู้ทรงคุณวุฒิทุก ๆ ท่านที่แต่งตำราวิชาความรู้ให้ได้ศึกษาและอ้างอิง ตามที่มีกล่าวอ้างนามอยู่ในวิทยานิพนธ์นี้

ขอขอบพระคุณ คุณวีระ โรจน์พจนรัตน์ เลขาธิการกรมศิลปากร ให้ความช่วยเหลือในการดำเนินเรื่องขอแบบสถาปัตยกรรมเจดีย์ สมัยสุโขทัย, คุณผานิต จิตเลขา ผู้อำนวยการสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 5 สุโขทัย กรมศิลปากร และเจ้าหน้าที่ในกองโบราณคดีที่ 5 กรมศิลปากรผู้ให้ความช่วยเหลือทุกท่าน นอกจากนี้ขอขอบคุณเพื่อน ๆ ผู้ร่วมเรียนและทำงานวิจัยมาด้วยกันทุกคน โดยเฉพาะ นายประชา แสงสายัณห์ เพื่อนผู้ให้คำปรึกษาและคำวิจารณ์มาตลอด และ Lana Willocks ผู้ให้กำลังใจและเอาใจช่วย

สุดท้าย ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งแก่ บิดา มารดา ผู้ให้การสนับสนุนในทุก ๆ ด้าน เป็นอย่างดี และให้กำลังใจแก่ผู้ทำงานวิจัยเสมอมา

สารบัญ

		หน้า
	บทคัดย่อภาษาไทย	ง
	บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
	กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
	สารบัญ.....	ช
	สารบัญตาราง	ถ
	สารบัญภาพ.....	ท
บทที่		
1	บทนำ	1
	1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย	5
	1.3 ขอบเขตในการศึกษา.....	6
	1.4 ระเบียบวิธีการในการศึกษาวิจัย	7
	1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น	8
	1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
2	ความเป็นมาของแคว้นสุโขทัย	11
	2.1 วิวัฒนาการของมนุษย์และชุมชนก่อนมีแคว้นสุโขทัย.....	11
	2.1.1 ยุคก่อนประวัติศาสตร์.....	11
	2.1.2 ประมาณไม่ต่ำกว่า 5,000 ปี.....	13
	2.1.3 ประมาณไม่ต่ำกว่า 3,000 ปี.....	14
	2.1.4 ประมาณไม่ต่ำกว่า 2,000 ปี.....	14
	2.1.5 ประมาณพุทธศตวรรษที่ 6-7.....	15
	2.1.6 ประมาณพุทธศตวรรษที่ 9.....	16
	2.1.7 ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12.....	17
	2.1.8 ประมาณพุทธศตวรรษที่ 16.....	18
	2.1.9 ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18.....	21
	2.1.10 ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19.....	23

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.2 เส้นทางกม.คมนาคม และการค้า สร้างชุมชนทางการค้าและมี พัฒนาการต่อมาจนเป็น “แคว้นสุโขทัย”.....	23
2.2.1 เส้นทางข้ามหุบเขาตะวันออก-ตะวันตก.....	24
2.2.2 เส้นทางลำน้ำปิง หรือเส้นทางเหนือ-ใต้.....	27
2.2.3 เส้นทางคมนาคมให้กำเนิดแคว้นสุโขทัย.....	27
2.2.4 เมืองนครไทยเมืองสำคัญตั้งอยู่บนเส้นทางข้ามหุบเขา.....	29
2.3 ตระกูลศรีนาวานาถม ตระกูลที่มีอำนาจครอบครองหัวเมืองต่าง ๆ ใน บริเวณลุ่มแม่น้ำน่านก่อนมีแคว้นสุโขทัย.....	32
2.3.1 เมืองสรลงสองแคว.....	33
2.3.2 เมืองราดเมืองลุม.....	33
2.3.3 เมืองแม่ตงเมือง เมืองบนลุ่มแม่น้ำปิง.....	34
2.4 การพัฒนาการของชุมชนบนที่ราบลุ่มแม่น้ำยมสู่การก่อตั้งเป็นแคว้น สุโขทัย.....	38
2.4.1 เมืองสุโขทัยสมัยแรกก่อนการสถาปนาขึ้นเป็นแคว้นสุโขทัย.....	40
2.4.2 เมืองสุโขทัยสมัยที่ 2 ศูนย์กลางอยู่ที่นครสุโขทัย และนครศรีสัชชนาลัย.....	43
3 การเมืองการปกครองในสมัยสุโขทัย.....	62
3.1 การเมืองสุโขทัยยุคพ่อขุนศรีนาวานาถม ใช้ระบบเครือญาติและสร้าง บ้านแปลงเมืองโดยใช้เมืองคู่.....	62
3.2 อาณาเขตของแคว้นสุโขทัย.....	63
3.2.1 ขอบเขตของแคว้นสุโขทัยสมัยพ่อขุนศรีนาวานาถม.....	66
3.2.2 ขอบเขตแคว้นสุโขทัยสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ และพ่อขุนบานเมือง.....	67
3.2.3 ขอบเขตแคว้นสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหง.....	67

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.2.4 ขอบเขตแคว้นสุโขทัยหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหง จนถึงสมัย พระมหาธรรมราชาลิไทย.....	68
3.2.5 ขอบเขตแคว้นสุโขทัยหลังสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย จนถึงสิ้นสุดแคว้นสุโขทัย.....	69
3.3 การปกครองสมัยสุโขทัย.....	70
3.3.1 แนวคิดในการปกครองแคว้นสุโขทัย.....	71
3.3.2 ความหมายและฐานะของผู้ปกครองในคัมภีร์ทางศาสนา.....	73
3.3.3 ฐานะของกษัตริย์สมัยสุโขทัย.....	75
3.3.4 หลักธรรมของกษัตริย์สมัยสุโขทัย.....	77
3.3.5 กฎหมายในแคว้นสุโขทัย.....	78
3.3.3.1 กฎหมายลักษณะเป็นจารีตประเพณี.....	79
3.3.3.2 กฎหมายลักษณะลักพา.....	81
3.4 การแบ่งเขตปกครองในสมัยสุโขทัย.....	84
ก. เมืองหลวงหรือเมืองราชธานี.....	84
ข. เมืองลูกหลวง.....	84
ค. เมืองพระยามหานคร.....	85
ง. เมืองออกหรือเมืองขึ้น.....	85
3.5 การควบคุมอำนาจในกลุ่มคน 3 กลุ่ม เพื่อเสถียรภาพทางการเมือง.....	85
3.5.1 การสร้างความสัมพันธ์กับประชาชน.....	86
3.5.2 การสร้างความสัมพันธ์กับหัวเมืองใน.....	87
3.5.3 การสร้างความสัมพันธ์กับหัวเมืองใน ประวัติศาสตร์.....	88
3.5.4 ลักษณะการปกครองในแคว้นสุโขทัย.....	89
3.3.4.1 ลักษณะเด่นของการปกครองแบบพ่อปกครองลูกใน แคว้นสุโขทัย.....	90
4 ประวัติศาสตร์ราชตระกูลในแคว้นสุโขทัย.....	92
4.1 ราชตระกูลศรีนาวนาถม.....	95

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.1.1 พ่อขุนศรีนาวนำถม กษัตริย์องค์แรกของแคว้นสุโขทัย.....	96
4.1.2 พ่อขุนบานเมือง.....	97
4.1.3 พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี.....	99
4.2 ราชตระกูลศรีอินทราทิตย์.....	100
4.2.1 พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ หรือ พ่อขุนบางกลางหาว.....	103
4.2.2 พ่อขุนรามคำแหง.....	103
4.2.3 พระมหาธรรมราชาลิไทย.....	107
4.2.3 หลังสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย.....	117
5 พุทธธรรมอันเป็นรากฐานของสังคมไทยตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยถึงสมัยสุโขทัย.....	129
5.1 พุทธธรรมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3-11.....	129
5.2 พุทธธรรมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-14.....	130
5.2.1 ภายใต้อาณาจักรศรีวิชัยในดินแดนภาคใต้.....	130
5.2.2 ภายใต้อาณาจักรทวารวดี ในดินแดนภาคกลาง.....	131
5.3 พุทธธรรมช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18.....	132
5.3.1 ภายใต้อาณาจักรกัมพูชา ในดินแดนภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	133
5.3.2 ภายใต้อาณาจักรในดินแดนภาคเหนือ.....	134
5.3.2.1 กลุ่มแถบลุ่มแม่น้ำปิง-วัง.....	135
5.3.2.2 กลุ่มชนแถบกลุ่มน้ำกก.....	136
5.3.3 ภายใต้ราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราชในดินแดนตอนใต้.....	138
5.4 พุทธธรรมในสมัยสุโขทัยพุทธศตวรรษที่ 15-18.....	141
5.4.1 สมัยพ่อขุนศรีนาวนำถม.....	141
5.4.2 สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์.....	142
5.4.3 สมัยพ่อขุนรามคำแหง.....	143
5.4.5 สมัยพระยาไสสงคราม พระยาเลอไทย และพระยาร่วงนำถม.....	145
5.4.6 สมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย.....	146

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6	ความเป็นมาของสถาป..... 160
	6.1 เจดีย์มีความเกี่ยวข้องกับสถาป..... 161
	6.2 ความเป็นมาของสถาป..... 162
	6.3 ลักษณะของสถาปอินเตียโบราณ..... 168
	6.4 เจดีย์หลังสมัยพุทธกาล 4 ประเภท..... 169
	6.5 แรกเริ่มมีเจดีย์ในประเทศไทย..... 172
	สมัยทวารวดี..... 174
	สมัยทวารวดี..... 174
	สมัยศรีวิชัย..... 175
7	ประวัติและลักษณะทางกายภาพของวัดและเจดีย์ประธานในเมือง สุโขทัย และศรีสัชนาลัย..... 176
	7.1 ประวัติและลักษณะทางกายภาพของวัดและเจดีย์ประธาน ใน เมืองสุโขทัย..... 176
	ก. วัดและเจดีย์ประธานในกำแพงเมือง..... 176
	7.1.1 วัดมหาธาตุ..... 176
	7.1.2 วัดตระพังเงิน..... 184
	7.1.3 วัดตระพังทอง..... 187
	7.1.4 วัดชนะสงคราม..... 189
	7.1.5 วัดสระศรี..... 192
	7.1.6 วัดซ่อนข้าว..... 195
	7.1.7 วัดสรศักดิ์..... 196
	ข. วัดนอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ..... 200
	7.1.8 วัดอัมรอม..... 200
	ค. วัดนอกกำแพงเมืองด้านทิศใต้..... 202
	7.1.9 วัดศรีพิจิตรกัณฑ์ถาวร..... 202
	ง. วัดนอกกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันออก..... 205

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
7.1.10 วัดช้างล้อม.....	205
จ. วัดนอกกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตก.....	209
7.1.11 วัดช้างรอบ.....	209
7.1.12 วัดเขาพระบาทน้อย.....	211
7.1.13 วัดมังกร.....	215
7.1.14 วัดเจติย้งาม.....	217
7.2 ประวัติและลักษณะทางกายภาพของวัดและเจติยัประฐาน	
ในเมืองศรีสัชชนาลัย.....	220
ก. วัดภายในกำแพงเมือง.....	220
7.2.1 วัดช้างล้อม.....	220
7.2.2 วัดเจติยัเจ็ดแถว.....	224
7.2.3 วัดสวนแก้วอุทยานใหญ่.....	229
7.2.4 วัดนางพญา.....	232
7.2.5 วัดสวนแก้วอุทยานน้อย.....	236
7.2.6 วัดเขาพนมเพลิง.....	240
7.2.7 วัดเขาสวรรณคีรี.....	243
ข. วัดนอกกำแพงเมืองด้านทิศใต้.....	246
7.2.8 วัดชมชื่น.....	246
7.2.9 วัดน้อย.....	249
7.2.10 วัดโลกสิงคาราม.....	250
ค. วัดนอกกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตก.....	254
7.2.11 วัดสระไข่น้ำ.....	254
7.2.12 วัดราหู.....	256
ง. วัดบนเขา.....	258
7.2.13 วัดเจติยัเก้ายอด.....	258
7.2.14 วัดเจติยัเอน.....	262
7.2.15 วัดเขาใหญ่ล่าง.....	263
7.2.16 วัดเขาใหญ่บน.....	265

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
8 แนวความคิดในการออกแบบพระสถูปเจดีย์ประธานสมัยสุโขทัยที่ เชื่อมโยงกับ คติความเชื่อและพิธีกรรมบนพื้นฐานระบบสังคมสมัย สุโขทัย.....	268
8.1 มติของพรมแดนศาสนา และพระพุทธรเจ้าในโลกทัศน์ของชาวสุโขทัย เพื่อการออกแบบ.....	268
8.1.1 ไม่มีพรมแดนของศาสนาในเจดีย์ประธานสมัยสุโขทัย.....	268
8.1.2 มติของพระพุทธรเจ้าที่อยู่เหนือขอบเขตของจักรวาล ในโลกทัศน์ ของชาวสุโขทัยเพื่อการออกแบบ.....	270
8.2 ระบบสัญลักษณ์ว่าด้วยการกำหนดตำแหน่งและทิศทางของพระสถูป เจดีย์ประธานในแผนผัง.....	282
8.2.1 ลักษณะพื้นฐานของพระสถูปเจดีย์.....	282
8.2.2 การกำหนดขอบเขตพิธีกรรมเพื่อการกำหนดแผนผังของพระ เจดีย์.....	283
8.2.3 ระบบเรขาคณิตว่าด้วยตำแหน่งศูนย์กลางเพื่อการกำหนด ตำแหน่งพระเจดีย์บนแผนผัง.....	289
8.2.3.1 ตำแหน่งเจดีย์ประธานเป็นศูนย์กลางทางเรขาคณิต.....	289
8.2.3.2 การใช้ตำแหน่งพระอาทิตย์เพื่ออ้างอิงเป็นจุดศูนย์ กลางพระเจดีย์.....	291
8.2.4 การกำหนดปริมาตรและขอบเขตในแผนผังของพระสถูป เจดีย์.....	293
8.2.4.1 การขยายปริมาตรจากจุดศูนย์กลางพระสถูปเจดีย์.....	293
8.2.4.2 การกำหนดปริมาตรพระสถูปเจดีย์ด้วยดวงอาทิตย์.....	294
8.2.5 การกำหนดทิศทางและพื้นที่ว่างในแผนผังของพระสถูป เจดีย์และอาณาจักรแบบพุทธ.....	296
8.2.5.1 การจัดวางทิศทางพระสถูปเจดีย์ตามแผนผัง.....	296
8.2.5.2 การจัดวางทิศทางและพื้นที่ในตำนานศาสนา พราหมณ์.....	296

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
8.2.5.3 การจัดวางทิศทางและพื้นที่พระสถูปเจดีย์ในพุทธ ประวัติ.....	298
8.3 แผนผังพระสถูปในรูปสัญลักษณ์ธรรม.....	307
8.3.1 แผนผังพระสถูปในสัญลักษณ์ธรรมรูป กงล้อ.....	307
8.3.2 แผนผังพระสถูปในสัญลักษณ์ธรรมรูป ดอกบัว.....	312
8.3.3 แผนผังพระสถูปในสัญลักษณ์ธรรมรูปเรขาคณิต วงกลมและสี่ เหลี่ยมจัตุรัส.....	315
8.3.4 แผนผังพระสถูปในสัญลักษณ์ธรรมรูป มณฑล.....	317
8.3.4.1 ความหมายของมณฑล.....	318
8.3.4.2 มณฑลและจักรวาล.....	320
8.3.4.3 มณฑลที่ปรากฏในพระสถูป.....	320
8.3.4.4 การประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง 4 ทิศในเจดีย์สมัย สุโขทัย.....	324
ก. แผนผังของพระสถูปที่เป็นมณฑล.....	324
ข. พระสถูปเป็นมณฑลของพระมุนษยพุทธรเจ้า.....	326
ค. พระสถูปในฐานะที่เป็นมณฑลแห่งพระชินพุทธรเจ้า.....	328
8.3.4.5 มณฑลสามรูปแบบในเจดีย์ประธานสมัยสุโขทัย.....	334
8.3.4.5.1 การจัดวางมณฑลในพุทธประวัติ ตอนสังคายนา.....	335
8.3.4.5.2 มณฑลบนรอยพระพุทธรูปบาทเป็นสัญลักษณ์รูป มงคลแสดงคติจักรวาล.....	340
8.4 สัญลักษณ์แห่งแกนกลางจักรวาลในพระสถูปเจดีย์เป็นเส้นทางสู่นิพพาน ธรรม.....	348
8.4.1 เสาแกนจักรวาลและกำเนิดของเสาแกนจักรวาล.....	348
8.4.2 แกนจักรวาลเป็นในรูปของเทพเจ้าฮินดู.....	350
8.4.3 แกนจักรวาลในพุทธศาสนา.....	352
8.4.4 แกนจักรวาลในพุทธศาสนา ในสมัยสุโขทัย แทนตำแหน่งพระเจดีย์	353

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
8.4.5 สัญลักษณ์แห่งแกนจักรวาลที่กำเนิดจาก ภูเขาและต้นไม้.....	355
ก. ภูเขา.....	355
ข. ต้นไม้.....	357
8.4.6 แกนจักรวาลตรงพื้นแผ่นดินให้มันคง.....	359
8.5 สัญลักษณ์แห่งโคมหรือธาตุกรรมเพื่อการเชื่อมโยงความหมายของพระ สถูปเจดีย์ประเภทต่าง ๆ.....	361
8.5.1 โคมเป็นสัญลักษณ์ศูนย์กลางจักรวาลและภษณะบรรพจักรวาล.....	361
8.5.2 สัญลักษณ์ดอกบัว บนกรรมธาตุ(บัวเชิงบาตร และบัวกลาสสามชั้น)..	364
8.5.3 สัญลักษณ์รูปทรงกลมและสี่เหลี่ยมลูกบาศก์(เรือนธาตุและฐาน).....	365
8.5.4 ประเภทของพระสถูป เจดีย์ประธานสมัยสุโขทัยมีประเภท.....	366
8.5.4.1 เจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์.....	368
8.5.4.2 เจดีย์ประธานทรงระฆัง.....	368
8.5.4.3 เจดีย์ประธานทรงจอมแห.....	369
8.5.4.4 เจดีย์ประธานทรงปราสาท.....	369
8.5.5 พระสถูปเจดีย์ในความหมายที่เป็นเขาพระสุเมรุ (พระสถูปเจดีย์บนเขาพระสุเมรุ เจดีย์จุฬามณี).....	369
8.5.6 เขาพระสุเมรุในกรรมธาตุ เพื่อการเชื่อมโยงความหมายของพระ สถูปเจดีย์ประเภทต่าง ๆ.....	370
8.5.7 การใช้สัญลักษณ์ว่าด้วยชั้นบันได.....	372
ก. ความสำคัญในทางพื้นที่ของชั้นบันได.....	372
ข. ความสำคัญด้านจักรวาลวิทยาของชั้นฐาน.....	374
8.6 สัญลักษณ์ของหรรมิกา(บัลลังก์).....	380
8.6.1 หรรมิกา(บัลลังก์)ในความหมายเป็น แทนนุชาเทพเจ้า-อามลกะ.....	380
8.6.2 หรรมิกา(บัลลังก์)ในความหมายเป็น เจดีย์พฤษภ.....	382
8.6.3 หรรมิกา(บัลลังก์)ในความหมายเป็น โพธิมณฑล.....	382
8.6.4 หรรมิกา(บัลลังก์)ในความหมายเป็น สวรรค์บนยอดเขาพระสุเมรุ...	383

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า	
8.6.5	ธรรมิกา(บัลลังก์)ในแนวแกนตั้งเป็น แทนบูชาที่ซ้อนทับกัน.....	384
8.6.6	ธรรมิกา(บัลลังก์)ในความหมายเป็น สุริยทวาร.....	384
8.7	องค์ประกอบของพระสถูปเจดีย์แสดงสัญลักษณ์การขึ้นสู่เบื้องบนและ บรรยากาศจักรวาล.....	385
8.7.1	สัญลักษณ์การขึ้นสู่เบื้องบน.....	385
8.7.2	สัญลักษณ์ของบันไดสู่เบื้องบน.....	388
	ก. สัญลักษณ์ของสะพานรั้ง.....	389
	ข. สัญลักษณ์รูปนาคหรือมังกร(ขุมคดโค้ง ขุมบันแถลง).....	389
	ค. สัญลักษณ์รูปห้วงน้ำที่ไหลขึ้นลง.....	393
	ง. สัญลักษณ์รูปหงส์(ทางหงส์).....	394
	จ. สัญลักษณ์รูปกาลมกระ(ทางหงส์).....	395
	ฉ. สัญลักษณ์รูปช้างที่ฐานพระสถูปเจดีย์.....	402
8.8	สัญลักษณ์ของยอดเจดีย์.....	403
8.8.1	เสาแกนจักรวาลหรือเสาหลักของพระสถูป(ก้านฉัตร).....	403
8.8.2	สัญลักษณ์ยอดเจดีย์ในฐานะเป็น ฉัตร(ปล้องไฉน และปลี).....	403
8.8.3	สัญลักษณ์ยอดเจดีย์ในฐานะเป็น ต้นไม้แห่งจักรวาล.....	404
8.8.4	สัญลักษณ์ยอดเจดีย์ในฐานะเป็นฉัตร.....	405
8.8.5	จักรวาลวิทยาทางพุทธศาสนา และไตรภูมิพระร่วง.....	406
8.8.6	อกนิจรูปพรหมภูมิและชั้นตอนสู่พระนิพพาน.....	408
8.8.7	อกนิจรูปพรหมภูมิเป็นสถานที่ตรัสรู้.....	408
8.8.8	แกนจักรวาลคือ แกนแห่งความรู้.....	410
8.8.9	การแสดงธรรมในแนวแกนจักรวาล หรือแกนแห่งความรู้.....	412
8.9	สัญลักษณ์ของยอดสุดของพระสถูป(ลูกแก้ว หรือเม็ดน้ำค้าง).....	412
9	สรุปเรื่องเจดีย์ประธานสมัยสุโขทัย	416
9.1	สรุปประเภทของพระสถูป เจดีย์ประธาน ในสมัยสุโขทัย.....	416
9.1.1	สถูปหรือเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์.....	416
9.1.1.1	เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แบบมีช่องขุมที่เรือนธาตุ.....	416

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
9.1.1.2 เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แบบไม่มีช่องซุ้มที่เรือนธาตุ.....	416
9.1.2 สถูปหรือเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆัง.....	427
9.1.2.1 เจดีย์ประธานทรงระฆังหรือเจดีย์ประธานทรงลังกา.....	429
9.1.2.2 เจดีย์ประธานทรงระฆังข้างล้อม.....	432
9.1.2.3 เจดีย์ประธานทรงระฆังฐานสูง.....	434
9.1.3 เจดีย์ทรงจอมแห.....	436
9.1.4 เจดีย์ทรงปราสาท.....	436
9.2 สรุปวิวัฒนาการของเจดีย์ประธานสมัยสุโขทัย.....	436
9.2.1 สมัยก่อนสุโขทัย.....	436
9.2.2 สมัยสุโขทัยตอนต้น.....	440
9.2.2.1 สมัยพ่อขุนศรีนาวนำถอม.....	440
9.2.2.2 สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ และพ่อขุนบานเมือง.....	441
9.2.3 สมัยสุโขทัยตอนกลาง.....	441
9.2.3.1 สมัยพ่อขุนรามคำแหง.....	441
9.2.3.2 สมัยพระยาไสสงคราม และสมัยพระยาเลอไทย.....	442
9.2.3.3 สมัยพระยารังสรรค์.....	443
9.2.3.4 สมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย.....	444
9.2.4 สุโขทัยตอนปลาย.....	445
9.2.4.1 สมัยพระมหาธรรมราชาที่ 2.....	446
9.2.4.2 สมัยพระยาไสลิไทย และพระยาบรมपाल.....	446
9.3 สรุปแนวความคิดในการออกแบบพระสถูปเจดีย์ประธานสมัยสุโขทัย ที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อและพิธีกรรมในระบบสากลบนพื้นฐาน สภาพสังคมสมัยสุโขทัย.....	455
9.3.1 แนวคิดหลักในการออกแบบพระสถูปเจดีย์ประธานสมัยสุโขทัย.....	455
9.3.2 แนวคิดในการกำหนดตำแหน่งและทิศทางของ พระสถูปเจดีย์ประธาน.....	456
9.3.3 แนวคิดในการกำหนดปริมาตรและขอบเขต และทิศทางของแผนผัง พระสถูปเจดีย์.....	457

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
9.3.4 การจัดวางแผนผังพระสถูปเจดีย์อาจใช้วิธีกำหนดให้แผนผัง พระสถูปเจดีย์เป็นรูปสัญลักษณ์ธรรม.....	457
9.3.5 ในการออกแบบถือว่าพระสถูปเจดีย์เป็นสัญลักษณ์แห่ง แกนกลางจักรวาล อันหมายถึงเส้นทางสู่นิพพานธรรม.....	459
9.3.6 แนวคิดการออกแบบพระสถูปเจดีย์ในรูปทรงสามมิติ ส่วนองค์ระฆัง หรือเรือนธาตุ.....	461
9.3.7 การออกแบบพระสถูปเจดีย์ใช้หรรมิกา หรือ บัลลังก์เป็นสัญลักษณ์ แทนเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์.....	464
9.3.8 การออกแบบพระสถูปเจดีย์ใช้เครื่องบนแทน สัญลักษณ์แสดง การขึ้นสู่เบื้องบนและบรรยากาศจักรวาล.....	464
9.3.9 แนวคิดการใช้สัญลักษณ์ของยอดพระสถูปเจดีย์แสดงภพภูมิชั้นสูง	466
9.3.10 แนวคิดเรื่องศูนย์กลางพระสถูปเจดีย์เป็นแกนจักรวาลหรือ แกนแห่งความรู้.....	468
9.4 สรุปข้อสันนิษฐานรูปแบบการจัดชั้นผังตามคติความเชื่อ ที่ใช้ใน การออกแบบเจดีย์ในสมัยสุโขทัย.....	469
9.4.1 จัดผังเน้นทิศทั้ง 4 ตามพุทธพจน์.....	469
9.4.2 จัดผังเจดีย์เน้นทิศทั้ง 4 ไปจนถึงทิศทั้ง 8.....	470
9.4.3 จัดผังเน้นทิศทั้ง 4 ตามคติเรื่องพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลาย.....	470
9.4.4 จัดผังโดยมีพระพุทธรูปหลายองค์รอบเจดีย์ ตามคติพระอดีตพุทธเจ้า.....	470
9.4.5 จัดผังโดยมีรูปช้างล้อม ตามคติในไตรภูมิพระร่วง.....	470
9.4.6 จัดผังตามคติเรื่องสัตตมहाสถาน.....	470
9.4.7 จัดผังตามผังเมืองพระอินทร์และบริวาร.....	470
9.4.8 จัดผังตามผังเมืองพระอินทร์และบริวาร โดยย่อ.....	470
9.4.9 จัดผังตามการจัดรูปมงคลบนรอยพระพุทธรูป.....	470
รายการอ้างอิง.....	487
ประวัติผู้แต่ง.....	495

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
5.1 ตารางสรุปสาระธรรมอันเป็นรากฐานของสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัย.....	154
5.2 ตารางสรุปสาระธรรมอันเป็นรากฐานของสังคมไทยสมัยสุโขทัย.....	157
7.1 ตารางสรุป อายุสมัย รูปแบบและขนาดเจดีย์ประธานวัดในเมืองสุโขทัย.....	266
7.2 ตารางสรุป อายุสมัย รูปแบบและขนาดเจดีย์ประธานวัดใน เมืองศรีสัชนาลัย.....	267
9.1 ตารางสรุปเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ และวิวัฒนาการของการสร้างวัดและเจดีย์ประธาน.....	447

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
2.1 ผังเมืองสุโขทัยระยะแรก ยุคก่อนก่อตั้งแคว้นสุโขทัย.....	56
2.2 แสดงผังเมืองสุโขทัย ระยะที่สอง.....	57
2.3 แสดงผังเมืองสุโขทัย ระยะที่สอง เฉพาะวัดที่ทำการศึกษา.....	58
2.4 ผังเมืองศรีสัชนาลัย ระยะแรก ก่อนก่อตั้งแคว้นสุโขทัย.....	59
2.5 ผังเมืองศรีสัชนาลัย ระยะที่สอง.....	60
2.6 ผังเมืองศรีสัชนาลัย ระยะที่สอง เฉพาะวัดที่ทำการศึกษา.....	61
7.1 ก. ผังบริเวณวัดมหาธาตุ.....	181
7.1 ข. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ.....	181
7.1 ค. รูปด้านเจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ ด้านทิศตะวันออก.....	182
7.1 ง. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ.....	182
7.1 จ. ทศนิยมภาพวัดมหาธาตุ.....	183
7.2 ก. ผังบริเวณวัดตระพังเงิน.....	186
7.2 ข. ทศนิยมภาพวัดตระพังเงิน.....	186
7.4 ก. แพนผังวัดชนะสงคราม.....	191
7.4 ข. ทศนิยมภาพชนะสงคราม.....	191
7.5 ก. แพนผังวัดสระศรี.....	194
7.5 ข. แพนผังวัดสระศรี.....	194
7.6 ก. แพนผังวัดสรศักดิ์.....	198
7.6 ข. ทศนิยมภาพวัดสรศักดิ์.....	198
7.6 ค. รูปด้านทางด้านทิศใต้วัดสรศักดิ์.....	199
7.6 ง. ทศนิยมภาพวัดสรศักดิ์.....	199
7.8 ก. ทศนิยมภาพวัดอ้อมรอบ.....	201
7.9 ก. ทศนิยมภาพ และรูปด้านวัดศรีพิจิตรกิริติกัลยาราม หรือวัดดาเถรชิงหน้	204
7.9 ข. ทศนิยมภาพ วัดศรีพิจิตรกิริติกัลยาราม หรือวัดดาเถรชิงหน้.....	204
7.10 ก. ผังบริเวณวัดช้างล้อม.....	207
7.10 ข. รูปด้าน และทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม.....	207
7.10 ค. รูปด้าน เจดีย์ประธานวัดช้างล้อมทางด้านทิศตะวันออก.....	208
7.10 ง. ทศนิยมภาพ เจดีย์ประธานวัดช้างล้อม.....	208

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
7.11 ก. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดข้างรอบ.....	210
7.12 ก. ผังบริเวณวัดเขาพระบาทน้อย.....	213
7.12 ข. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดเขาพระบาทน้อย.....	213
7.12 ค. ผังบริเวณวัดเขาพระบาทน้อย และทศนิยมภาพเจดีย์ประธาน วัดเขาพระบาทน้อย.....	214
7.12 ง. รูปด้านทางทิศตะวันออก และทศนิยมภาพเจดีย์ประธาน วัดเขาพระบาทน้อย.....	214
7.13 ก. ผังบริเวณวัดมังกร และรูปด้านเจดีย์ประธานวัดมังกร.....	216
7.13 ข. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดมังกร.....	216
7.14 ก. ผังบริเวณวัดเจดีย์งาม.....	218
7.14 ข. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดเจดีย์งาม.....	218
7.14 ค. รูปด้านเจดีย์ประธานวัดเจดีย์งาม.....	219
7.14 ง. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดเจดีย์งาม.....	219
7.15 ก. ผังบริเวณวัดข้างล้อม.....	222
7.15 ข. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดข้างล้อม.....	222
7.15 ค. รูปด้านเจดีย์ประธานวัดข้างล้อม.....	223
7.15 ง. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดข้างล้อม.....	223
7.16 ก. ผังบริเวณวัดเจดีย์เจ็ดแถว.....	226
7.16 ข. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดเจดีย์เจ็ดแถว.....	226
7.16 ค. รูปด้านเจดีย์ประธาน และเจดีย์รายวัดเจดีย์เจ็ดแถว.....	227
7.16 ง. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดเจดีย์เจ็ดแถว.....	227
7.16 จ. รูปด้านเจดีย์รายวัดเจดีย์เจ็ดแถว.....	228
7.16 ฉ. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดเจดีย์เจ็ดแถว.....	228
7.17 ก. ผังบริเวณวัดเจดีย์เจ็ดแถว.....	229
7.17 ข. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดสวนแก้วอุทยานใหญ่.....	231
7.18 ก. ผังบริเวณวัดนางพญา.....	234
7.18 ข. รูปตัดและทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดนางพญา.....	234
7.18 ค. รูปด้านวัดนางพญา.....	235

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
7.18 ง. ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดนางพญา.....	235
7.19 ก. มังบริเวณวัดสวนแก้วอุทยานน้อย.....	238
7.19 ข. ทศนิยมภาพวัดสวนแก้วอุทยานน้อย.....	238
7.19 ค. รูปด้านวัดสวนแก้วอุทยานน้อย.....	239
7.19 ง. ทศนิยมภาพวัดสวนแก้วอุทยานน้อย.....	239
7.20 ก. มังบริเวณวัดเขาพนมเพลิง.....	242
7.20 ข. ทศนิยมภาพวัดเขาพนมเพลิงวัดสวนแก้วอุทยานน้อย.....	242
7.21 ก. มังบริเวณวัดเขาสุวรรณคีรี.....	245
7.21 ข. ทศนิยมภาพวัดเขาสุวรรณคีรี.....	245
7.22 ก. รูปด้าน และมังบริเวณวัดชมชื่น.....	248
7.22 ข. ทศนิยมภาพวัดชมชื่น.....	248
7.24 ก. รูปด้าน วัดชมชื่น.....	252
7.24 ข. ทศนิยมภาพวัดโลกสิงคาราม.....	253
7.25 ค. ทศนิยมภาพวัดสระไช้ น้ำ.....	255
7.26 ก. รูปด้าน และมังบริเวณวัดราหู.....	257
7.26 ข. รูปด้าน และทศนิยมภาพวัดราหู.....	257
7.27 ทศนิยมภาพวัดเจดีย์เก้ายอด.....	260
7.29 ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานวัดเขาใหญ่ล่าง.....	264
8.1 ก. พระหริหระ.....	269
8.1 ข. เทวรูปพระอิศวร สัมฤทธิ์.....	269
8.2 ภาพสลักบนผนังถ้ำพระโพธิสัตว์.....	269
8.3 พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ขนาดเล็กสมัยลพบุรีมีกายอยู่ 3 ลักษณะ.....	272
8.4 ก. ภาพจารลายเส้นบนแผ่นศิลาชนวน ที่สุโขทัย.....	276
8.5 ภาพจารลายเส้นบนแผ่นศิลาชนวน ในอุโมงค์มณฑปวัดศรีชุม.....	276
8.6 ก. ภาพจารลายเส้นบนแผ่นศิลาชนวน ในอุโมงค์วัดศรีชุม.....	281
8.6 ข. ภาพพระอดีตพุทธเจ้า ในจิตรกรรมฝาผนังสมัยสุโขทัย.....	281
8.7 ก. ภาพพระอดีตพุทธเจ้า ในจิตรกรรมฝาผนังสมัยสุโขทัย.....	281
8.7 ข. แท่งหินพระพุทธรูปเจ้าพันองค์ ของจีน.....	281

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
8.8 พระสถูปทุกองค์ทุกรูปแบบมีลักษณะเหมือนกัน.....	286
8.9 จุดบนลานทางพิธีกรรมที่กำหนดแผนผังของ พระสถูป.....	286
8.10 กำเนิดของคลื่นที่คลื่นคล้ายภพภูมิต่าง ๆ.....	286
8.11 การหันทิศของพระสถูปตามแผนผัง เลียนแบบกำเนิดของจักรวาล โดยอ้างอิงกับตำแหน่งพระอาทิตย์.....	286
8.12 รัศมีทั้ง 7 คือรัศมี 6 ทิศ.....	292
8.13 ก. เสาศพระอาทิตย์ในประเทศอินเดีย.....	292
8.13 ข. พระพุทธรูปสลักบนแผ่นศิลาเล็ก ๆ ณ ตำบลคูบัว.....	292
8.14 ก. ภาพวัชระ 5 แฉก (ง่าม).....	297
8.14 ข. ภาพพระพรหม เคียงทั้งสองหันไปตามทิศ 4 ทิศ.....	297
8.14 ค. ภาพเขาพระสุเมรุ ด้านทั้งสี่สอดคล้องกับสี่และวาระ.....	297
8.15 ภาชนะสังกโลกข้างทั้ง 8 ตัวหันไปตามทิศ 8 ทิศ.....	297
8.16 หัวจตุโลกบาลได้ถวายบาตรทั้งสี่แก่พระพุทธเจ้า.....	301
8.17 ก. พระพุทธเจ้าขณะทรงบำเพ็ญเพียรทางจิต.....	301
8.17 ข. พระพุทธรูปนาคปรกในซุ้มจระนำ อยู่ที่วัดเจติยเจ็ดแถว ศรีสังขนาลัย.....	301
8.18 ซุ้มจระนำเจติยรายทรงปราสาท แบบสุโขทัย ที่วัดมหาธาตุ.....	302
8.19 ซุ้มจระนำเจติยรายทรงปราสาท ที่วัดมหาธาตุ.....	302
8.20 พระพุทธรูป ศิลารายสีแดงบนฐานสูง.....	306
8.21 ก. เสาลักษณ์รูปสิงห์ของพระเจ้าอโศกจากเมืองสารนาท.....	306
8.21 ข. ภาพสลักนูนจากเมืองสัญจี.....	306
8.22 ก. ธรรมจักรในประเทศไทย.....	309
8.22 ข. สุริยจักรแห่งธรรมตั้งอยู่บนทิศคชา หรืออ้างสี่ทิศ.....	309
8.23 ก. ธรรมจักร.....	309
8.23 ข. พระเกศาของพระศิวะ.....	309
8.26 ก. มณฑลแห่งมหาพุทธอุษณิยะ.....	313
8.26 ข. สุวรรณจักรมณฑล พุทธอุษณิยะ.....	313
8.27 กลีบบัวทั้ง แปดอันเป็นแกนกลางของมณฑล.....	313

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
8.28 ในแผนผังของพระสถูปมักจะปรากฏรูปทรงพื้นฐาน อยู่สองรูปทรงคือ รูปทรงสี่เหลี่ยมและรูปทรงกลม.....	316
8.29 หินฐานหลักของอาสุกะ เถระ เมืองนาตประเทศญี่ปุ่น.....	319
8.30 มณฑลประกอบขึ้นจากยันตรกลของพระสถูปศรีลังกา.....	319
8.31 ฐานหินจากนครวัด.....	319
8.32 มนุષิพุทธร 5 พระองค์.....	322
8.33 ฐานกลุ่มเจดีย์กลางวัดมหาธาตุ.....	322
8.34 ชินพุทธรทั้งห้า.....	325
8.35 ชินพุทธร 5 องค์ แห่งวัชรชาติมณฑล.....	325
8.36 ฐานเจดีย์ห้ายอดก่อด้วยอิฐและศิลาแลงทางทิศใต้ของวัดมหาธาตุ.....	325
8.37 มณฑปและเจดีย์ทางทิศตะวันออกของวัด พระพายหลวง.....	330
8.38 รายละเอียดของเจดีย์ด้านทิศตะวันออกของวัดพระพายหลวง.....	330
8.39 รูปด้าน และแปลนเจดีย์ประธานองค์เก่า ที่วัดพระพายหลวง.....	331
8.40 ทศนิยมภาพเจดีย์ประธานองค์เก่า ที่วัดพระพายหลวง.....	331
8.41 ภาพสันนิษฐานรูปด้านเจดีย์ประธานองค์เก่า ที่วัดพระพายหลวง.....	332
8.42 โกลนพระพุทธรูปศิลาแลงในวัดพระแก้ว.....	333
8.43 พระพุทธรูปสองพี่น้องวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเชลียง.....	333
8.44 ผังเจดีย์ประธานจัดวางมณฑลตามตำแหน่งเจดีย์ในเรื่องสัตตมหาสถาน...	338
8.45 ภาพจากสมุดข่อยบอกถึงวิธีทำแผ่นยันต์สัตตมหาสถานลงบนแผ่นทอง...	338
8.46 หลักฐานเกี่ยวกับเรื่องทิศทั้ง 4 หรือทิศทั้ง 8 เป็นภาพเขาสินเรุ.....	339
8.47 การจัดวางพื้นที่แบบเมืองพุทธ โดยมีหลักฐานจากสมุดข่อยของล้านนา...	339
8.48 ก. ลายเส้นรอยพระพุทธรบาทที่ National Museum, Colombo.....	342
8.48 ข. รอยพระพุทธรบาท ที่วัดอภัยศิริ ลังกา.....	344
8.49 รอยพระพุทธรบาทคู่ ที่วัดสระมรกต จังหวัดปราจีนบุรี.....	344
8.50 รอยพระพุทธรบาทที่วัดตระพังทอง จังหวัดสุโขทัย.....	344
8.51 รอยพระพุทธรบาทบนแผ่นหินในอุโมงค์วัดศรีชุม.....	344
8.52 ก. รอยพระพุทธรบาทบนแผ่นหิน ที่วัดศรีโคมคำ พะเยา.....	346
8.52 ข. ลายจำหลักภาพเทวดารอบรอยพระพุทธรบาท ที่วัดศรีโคมคำ.....	346

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
8.53 ก. รอยพระพุทธรูปบาทสำริด ที่วัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร.....	346
8.53 ข. ลายจำหลักที่ รอยพระพุทธรูปบาทที่วัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร.....	346
8.53 ค. และมีลายจำหลักรูปพระสาวกอยู่ด้านล่าง.....	346
8.54 เสาแกนของจักรวาลแยกสวรรค์และโลก.....	349
8.55 ทศนิยมภาพวัดนางพญา.....	349
8.56 ภาพแสดงส่วนต่าง ๆ ของเจดีย์.....	349
8.57 เทพเจ้าอินคูปราภออกมาจากเสาจักรวาล.....	351
8.58 ก. พระพุทธเจ้าในรูปเสาจักรวาล.....	351
8.58 ข. ลิงคะเป็นจักรวาลแสดงให้เห็นความสอดคล้องของส่วนต่าง ๆ.....	351
8.58 ค. สหสังคัลป์ หรือ "ลิงค์จำนวนพัน".....	351
8.59 ก. ภาพของยักษ์ หรือนางไม้.....	356
8.59 ข. ภาพเหนี่ยวกิ่งไม้เช่นเดียวกันโดยพระนางสิริมหามายา.....	356
8.59 ค. พระพุทธเจ้าที่แสดงด้วยภาพต้นไม้จักรวาล และแท่นบัลลังก์หิน.....	356
8.60 ก. ภาพต้นไม้จักรวาลในอินเดียและชวา.....	356
8.60 ข. พระพุทธเจ้า ซึ่งแทนสัญลักษณ์ด้วยบัลลังก์ และต้นไม้จักรวาล.....	356
8.61 ทำสัมผัสธรรม์.....	360
8.62 ก. ภาพพระพุทธเจ้าปรากฏเป็นเสาหลักของจักรวาล.....	360
8.62 ข. การบูชาพระพุทธเจ้าเป็นเสาเพลิง.....	360
8.63 ก. พระสถูปที่แสดงให้เห็นโคมโผล่ออกมาจากคอกบัว.....	363
8.64 ก. ห่วงน้ำเบื้องบนและเบื้องล่างในพระสถูป.....	363
8.64 ข. รูปทรงกลมและลูกบาศก์เป็นรูปทรงที่เสริมกัน.....	363
8.65 แสดงการรวมกันของรูปทรงกลมและลูกบาศก์.....	363
8.66 เขาพระสุเมรุในไขจักรวาล.....	371
8.67 ก. ภูเขาพระสุเมรุที่แฝงเร้นอยู่ในไขจักรวาลของพระสถูปรูป.....	371
8.67 ข. ไขจักรวาลที่เรามองไม่เห็นเป็นวงบนพระสถูปทรงปราสาท.....	371
8.68 ก. เจดีย์ประธานทรงระฆังวัดสระศรี.....	371
8.68 ข. เจดีย์ประธานทรงระฆังวัดข้างล้อม.....	371
8.69 พระสถูปโคมเป็นเขาพระสุเมรุหรือขุนเขาจักรวาล.....	373

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
8.70 วิวัฒนาการของพระสถูปอินเดียมาเป็นพระสถูปทรงหอปราสาท ของตะวันออกเฉียงไกล.....	373
8.71 วิวัฒนาการของพระสถูปทรงหอปราสาทแบบจีนจากต้นแบบอินเดีย.....	373
8.72 พระสถูปฐานระเบียงหลายเป็นชั้นบันไดหลายระดับ.....	375
8.73 การแปรวงกลมที่หมายถึง ลำดับชั้นตามแกนตั้งออกเป็นส่วนๆ.....	375
8.74 ก. ผังเจดีย์ประธานวัดเขาสุวรรณคีรี.....	375
8.74 ข. ผังเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม.....	375
8.75 การกำหนดส่วนต่าง ๆ ของเจดีย์ ตามคติจักรวาลวิทยาแบบพุทธ.....	377
8.76 ทศนิยมภาพ เจดีย์ประธานวัดช้างล้อม.....	377
8.77 ก. ภาพสลักนูนของเขาพระสุเมรุ.....	378
8.77 ข. จักรวาลตามแนวพุทธศาสนา.....	378
8.78 เจดีย์รายที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว จังหวัดสุโขทัย.....	378
8.79 เจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว.....	379
8.80 ก. หรรมิกาทำหน้าที่เป็นรั้วรอบต้นไม้ ฉัตรหรือเสาบูชาัญที่สัญลักษณ์.....	381
8.80 ข. หรรมิกาที่ปรากฏอยู่ในภาพสลักนูนจากภาชนะและอชันฏา.....	381
8.80 ค. หรรมิกาทำหน้าที่เป็นอาคารประกอบรั้ว.....	381
8.81 ก. สีเหลี่ยมลูกบาศก์ของหรรมิกาดั้งเดิม.....	381
8.81 ข. หรรมิกาดั้งเดิมเป็นหลังคาชั้นบันได.....	381
8.82 ก. กล่องบรรจุที่ซ่อนทับลงไป ที่ตำแหน่งหรรมิกา.....	386
8.82 ข. กล่องบรรจุที่หรรมิกา ผังอยู่ภายในรั้ว.....	386
8.83 ตำแหน่งของสิ่งบรรจุตามพิธีกรรม ลักษณะเดียวกับตำแหน่งหรรมิกา.....	386
8.84 ตำแหน่งหรรมิกาเป็นตำแหน่งสุริยทวาร.....	386
8.85 ก. นาคสังกโลกประดับชายคา.....	391
8.85 ข. ลายส่วนเชิงของเรือนแก้วพระพุทธรชินราช ศิลปะสุโขทัย.....	391
8.87 พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยประทับนั่งภายในกรอบซุ้มโค้ง.....	392
8.88 หน้าบันปูนปั้นของพระปราสาทองค์ด้านทิศเหนือของวัดพระพายหลวง.....	392
8.89 ก. ลมปราณเข้าออกในร่างกาย พันเวียนรอบแกนกลางของร่างกาย.....	396
8.89 ข. กระแสน้ำขึ้น น้ำลง ของจักรวาล.....	396

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
8.89 ค. มังกร-สายรุ้งจากขวา.....	396
8.89 ง. หงส์ ห่าน ภายในกาย มีร่างกายเป็นลมปราณอันพุ่งพล่าน.....	396
8.90 รูปกின்றูปูนปั้นประดับปลายกรอบชุ้มมณฑป วัดตระพังทองหลวง.....	396
8.91 ทศนิยมภาพ และลายเส้นชุ้มโค้งที่วัดพระพายหลวง.....	398
8.92 ก. พระสถูปที่มีกาลมกระเป็นกรอบ.....	400
8.92 ข. ภาพเกียรติมุขแบบชาว.....	400
8.92 ค. พระพุทธรูปประทับยืนอยู่ภายใต้กาลมกระ.....	400
8.93 ก. หน้ากาลหรือเกียรติมุข.....	400
8.93 ข. ลายปูนปั้นบนยอดประดู่กำแพงศิลาแลง.....	400
8.94 วงกันหอยประดับปลายสุดของทับหลังประตูที่สัตยจี.....	401
8.95 ก. วงกันหอยชั้นลงที่เคล็ดลายออกมาจากหัวของไขจักรวาล.....	401
8.95 ข. กันหอยซ้อนหมายถึงวงกันหอยของอิทธิพลจักรวาล.....	401
8.95 ค. มังกรที่มีกายเป็นวงกันหอย.....	401
8.95 ง. วงขนาดพญานาคบนเพดานของวิหารอินเดีย.....	401
8.96 ก. ผัง 2 แบบ แสดงหัวน้ำที่ไหลขึ้นไหลลง.....	401
8.96 ข. กาลมกระแบบชาวพร้อมตัวหัวกว้างแทนหัวมังกร.....	401
8.97 ชั้นต่าง ๆ ของโดมที่เรามองไม่เห็น และครอบพระสถูปไว้.....	409
8.98 จักรวาลวิทยาแบบพุทธแสดงลำดับชั้นของสุคติภูมิ.....	409
8.99 เจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว.....	409
8.100 ระดับแห่งการตรัสรู้ในนิคายมหายาน.....	413
8.101 ระดับแห่งการตรัสรู้ในพระสถูป.....	413
9.1 แสดงองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของ เจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แบบไม่มีช่องชุ้ม.....	425
9.2 แสดงองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของ เจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แบบไม่มีช่องชุ้ม ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว.....	426
9.3 แสดงองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของ เจดีย์ประธานทรงระฆัง.....	431
9.4 แสดงองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของ เจดีย์ประธานทรงระฆังข้างล้อม.....	433
9.5 แสดงองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของ เจดีย์ประธานทรงระฆังฐานสูง.....	435

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
9.6 เจดีย์ประธานประเภทต่าง ๆ ของวัดในเมืองสุโขทัย.....	437
9.7 เจดีย์ประธานประเภทต่าง ๆ ของวัดในเมืองศรีสัชชนาลัย.....	438
9.8 แสดงวิวัฒนาการเจดีย์ประธานในเมืองสุโขทัย ศรีสัชชนาลัย จากหลักฐานในจารึก.....	453
9.9 แสดงวิวัฒนาการเจดีย์ประธานในเมืองสุโขทัย ศรีสัชชนาลัย จากหลักฐานในจารึก และการสันนิษฐาน.....	454
9.10 ข้อสันนิษฐานรูปแบบการจัดชั้นผังตามคติความเชื่อ ที่ใช้ในการออกแบบเจดีย์ในสมัยสุโขทัย.....	472
9.11 การจัดผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดตระพังเงิน.....	473
9.12 การจัดผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดอ้อมรอบ.....	473
9.13 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดมหาธาตุ.....	474
9.14 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดเจดีย์เจ็ดแถว.....	474
9.15 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดสวนแก้วอุทยานน้อย.....	475
9.16 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดราหู.....	475
9.17 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดสระศรี.....	476
9.18 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดชนะสงคราม.....	476
9.19 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดเจดีย์งาม.....	477
9.20 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดมังกร.....	478
9.21 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดสุวรรณคีรี.....	478
9.22 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดเขาใหญ่.....	478
9.23 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดสระไช้ไฉ่.....	479
9.24 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดชมชื่น.....	479
9.25 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดสวนแก้วอุทยานใหญ่.....	480
9.26 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดโคกสิงคาราม.....	480
9.27 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดเขาพนมเพลิง.....	481
9.28 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดช้างล้อม เมืองศรีสัชชนาลัย.....	482
9.29 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดช้างรอบ.....	482
9.30 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดช้างล้อม เมืองสุโขทัย.....	483

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
9.31 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดสรศักดิ์.....	483
9.32 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดนางพญา.....	484
9.33 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดเจดีย์สี่ห้อง.....	484
9.34 การจัดผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดศรีพิจิติกิริตักขยาราม.....	485
9.35 การจัดผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดเจดีย์สูง.....	485
9.36 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดเขาพระบาทน้อย.....	486
9.37 การจัดชั้นผังเจดีย์ตามคติความเชื่อใน วัดเจดีย์เก้ายอด.....	486

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย